

Andrej Leben, Felix Oliver Kohl

Literatura in nacija: Kako slovenska je slovenska literatura?

Sodobne razprave – od diskusije prešernovske strukture do vprašanja, kaj je slovenska literatura oziroma literatura na Slovenskem in kdo je lahko slovenski avtor – ponazarjajo, da je vprašanje literature eno izmed osrednjih diskurzivnih polj, ki se neposredno dotikajo tako problematike pojmovanja in opredeljevanja slovenske nacije kot tudi vprašanja narodnostnih manjšin. Avtorja osvetlujeta funkcionalnost, uporabnost in arbitrarnost konceptov, kot so skupni slovenski kulturni prostor, matična in zamejska književnost, manjšinska književnost, nadregionalni literarni interakcijski prostor in literarna pripadnost. Na primeru sodobne literature koroških Slovencev in z ozirom na literarno večjezičnost v današnji Sloveniji opozarjata na problematičnost etničnih, identitetnih in jezikovno-kulturnih opredelitev in oznak, ki ne odlikavajo raznolikosti sodobnih literarnih praks.

Ključne besede: slovenska književnost, narodna identiteta, večjezičnost, nacionalizem, literarni sistemi, koroški Slovenci.

Literature and Nation: How Slovene is Slovene Literature?

Contemporary discussions often focus on questions such as What is Slovene literature and Who can be considered a Slovene writer. This shows that literature is one of the central fields of discourse related to topics including the understanding and definition of the Slovene nation and questions concerning national minorities. The authors discuss the functionality, practical value and arbitrariness of concepts such as the common Slovene cultural space, “matična” (kin-state literature) and “zamejska literatura” (literature of Slovenes living in neighbouring countries), minority literature, the supra-regional sphere of interaction, and literary affiliation. On the example of Carinthian Slovenes’ literature and with due consideration of contemporary literary multilingualism in Slovenia, the authors show that the common ethnic, identity and lingo-cultural discourses are highly problematical and do not reflect the diversity of contemporary literary practices.

Keywords: Slovene literature, national identity, multilingualism, nationalism, literary systems, Carinthian Slovenes.

Correspondence address: Andrej Leben, Univerza v Gradcu, Institut für Slawistik / Inštitut za slavistiko, Merangasse 70/I, A-8010 Graz/Gradec, e-mail: andreas.leben@uni-graz.at; Felix Oliver Kohl, Univerza v Gradcu, Institut für Slawistik / Inštitut za slavistiko, Merangasse 70/I, A-8010 Graz/Gradec, e-mail: felix.kohl@uni-graz.at.

1. Uvod

Koncept “prešernovske strukture” (Pirjevec 1978), po katerem je literatura 19. stoletja dokazovala obstoj slovenskega naroda, in teza o “slovenskem kulturnem sindromu” (Rupel 1976), ki literaturi odreja funkcijo nacionalne emancipacije, sta mogoče najprominentnejši teoriji, ki izpostavljata narodotvorno vlogo in politično poslanstvo literature, napisane v slovenskem jeziku. Obe teoriji, ki sta sicer služili kot izhodišče za kritično analizo posledic tega poslanstva za literaturo samo, sta razloge za posebno mesto književnosti v slovenskem nacionalnem okviru videli v odsotnosti lastne nacionalne države in njenih političnih institucij, novejše literarnovedne raziskave pa so pokazale, da ta izpostavljena vloga literature v narodotvornih procesih ni kakšna slovenska posebnost, temveč ena izmed različic evropskega kulturnega nacionalizma, ki se pojavlja od konca 18. stoletja naprej (cf. Dović 2007, 272–279; Juvan 2012, 297–346; Dović 2016, 282–292).

Čeprav je bilo leposlovje z uveljavitvijo državne suverenosti in po logiki kulturnega sindroma odvezano “od tradicionalnega služenja narodu” (Juvan 2012, 298), ideja o njenem pomenu za slovenski narod oziroma nacijo, slovensko identiteto in še posebej za tako imenovano slovenstvo po razglasitvi samostojne Slovenije ni izgubila pomena. Prilagajanje nove države t. i. evropskim in zahodnim standardom in kapitalističnemu sistemu je v letih tranzicije dodobra spremenilo podobo in okvirne pogoje za delovanje prej v jugoslovanski prostor umeščenega slovenskega literarnega sistema, prav tako so se spremenili in namnožili konceptualni pristopi v slovenskem literarnovednem diskurzu. Kar pa se v bistvu ni spremenilo, je prevladovanje etno- in lingvocentrične paradigme znotraj osamosvojene slovenske družbe. S tem je Slovenija, ki – tako kot v globalnem pogledu večina državnih tvorb – ni ne etnično ne jezikovno homogena in katere meje se ne prekrivajo s prostorom, v katerem so v preteklosti potekali procesi t. i. slovenske etnogeneze, ter kjer sta se v 19. stoletju z nacionaliziranjem kulture izoblikovala “zamišljeni” (Anderson 1998) slovenski narod in zamisel slovenskega knjižnega jezika (cf. Kosi 2013; Kosi & Stergar 2016), sledila vzoru drugih evropskih narodov, ki so “svojo” “nacionalno” državo dobili že prej.

Če pustimo ob strani zmedo, ki jo v strokovnih diskurzih povzročajo protislovne opredelitve in rabe pojmov, kot so nacija, narod in etnija (Zadel 2020, 35–36), se zdi z ozirom na slovensko družbeno in politično realnost utemeljeno govoriti o tem, da je “[s]lovenski narod [...] družbena danost, določljivo in nesporno etnično dejstvo”, s katerim se “v sodobnem zgodovinskem trenutku samoidentificira velika večina prebivalstva Republike Slovenije” (Kržišnik-Bukić 2008, 121). “Slovenski narod” kot “etnično dejstvo” potemtakem zaobjema “celotno slovensko tako imenovano narodno telo, ki ga tvorijo: Slovenci v Sloveniji, slovenski zamejci, slovenski zdomci in slovenski izseljenci” (Kržišnik-Bukić 2007, 216). Etnonacionalna paradigma pa je merodajna tudi za razumevanje termina slovenska nacija, če sledimo na primer preprosti enačbi

“Slovenski narod + država = slovenska nacija” in etnično kategoriziranje prenesemo na priznane in dejanske (neustavne) narodne manjšine v Sloveniji, pri čemer je mogoče nekoliko moteče, da se takšnemu kategoriziranju izmika “nemali delež stalnega prebivalstva v Republiki Sloveniji, ki se narodnostno sploh ne opredeljuje (več)” (Kržišnik-Bukić 2007, 217–218). Vsekakor lahko na osnovi etnične paradigme trdimo, da je Slovenija “kot večina sodobnih držav večetnična oziroma večkulturalna” (Kržišnik-Bukić 2008, 121).

Drugačno pojmovanje načeloma omogoča civilnopravni vidik, ki slovensko nacijo opredeljuje kot “družben[o] danost, ki jo po nastanku samostojne slovenske države sestavljajo vsi njeni državljani s stalnim bivališčem v RS” (Kržišnik-Bukić 2008, 132–133, op. 23). Če slovensko nacijo pojmujeemo “kot politični in ne kot etnični konstrukt” (Komac 2003, 7), je najmanjši skupni imenovalac, ki odloča o pripadnosti posameznika slovenski naciji, slovensko državljanstvo, državljanstvo pa je praviloma tudi pogoj za polnovredno participacijo posameznika znotraj dotične državne tvorbe. Glede na to, da je Slovenija uvedla določene ugodnosti za tuje državljane, med drugim za pripadnike slovenskih manjšin v sosednjih državah, ki v civilnopravnem pogledu niso del slovenske nacije, razen če imajo dvojno državljanstvo, je evidentno, da je za slovensko ustavno zakonodajo značilna “državljska/narodnostna (etnična) dihotomija” (Kržišnik-Bukić 2017, 171).

Odnos slovenske države do pripadnikov slovenskega naroda in slovenskih manjšin zunaj republiških meja temelji povsem na kriteriju etnojezikovne pripadnosti in etnonacionalne miselnosti, ki jo zrcali tudi v ustavi uporabljena terminologija. Po 5. členu Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (2006) so “Slovenci v zamejstvu in po svetu [...] enakovreden del enotnega slovenskega naroda”, Republika Slovenija pa je “matična domovina vseh Slovencev zunaj njenih meja in tudi država zaščitnica avtohtonih slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah”; 6. člen določa še, da “[o]bmočja sosednjih držav, kjer prebiva avtohtona slovenska narodna skupnost, in Republika Slovenija tvorijo skupni slovenski kulturni prostor” (Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja 2006). Podobna je dikcija na spletišču državne uprave gov.si, kjer so pripadniki slovenskih manjšin v sosednjih državah označeni kot “Slovenci v zamejstvu ali zamejski Slovenci” ter kot “rojaki, ki prebivajo [...] na zgodovinskem poselitvenem območju slovenskega naroda” in za katere se “enakovredno uporabljajo pojmi Slovenci v sosednjih državah, Slovenci v sosedstvu in avtohtone slovenske narodne skupnosti oziroma manjšine” (Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu).

Slovenska ustava odmerja določene pravice tudi nekaterim domačim, tako imenovanim avtohtonim narodnim skupnostim,¹ to je Italijanom, Madžarom in romski skupnosti, medtem ko pripadniki tako imenovanih novih manjšin – naj gre za priseljence iz nekdanjih jugoslovanskih republik ali druge migrantske

skupnosti – kljub številnim pobudam za njihovo ustavno priznanje zaenkrat nimajo posebnih pravic, razen temeljnih ustavnih. Posledično obravnava slovenska država znotraj državljanske/etnične dihotomije svoje notranje in zunanje manjšine po različnih merilih in pokaže posebno skrb za slovenske etnične skupnosti in posameznike izven Slovenije, medtem ko se za nekatere etnične manjšine znotraj lastnih meja, ne glede na njihovo številčnost, ne čuti pristojna.

2. Narod, nacija, država in literatura

Kaj to pomeni za polje literature in v naslovu zastavljeno vprašanje? Ali je slovenska samo tista literatura, ki je napisana v slovenščini? Ali njeno slovenskost določa etnična pripadnost piscev? Ali slovenska literatura sploh ni vezana na rabo slovenščine in je sestavljena iz korpusa besedil, ki jih pišejo slovenski državljani in drugi prebivalci Slovenije? Ali pa razsežnost slovenske literature določajo literarnovedni diskurzi, kulturna javnost in prakse znotraj slovenskega literarnega sistema?

Obravnave, interpretacije in sistematizacije slovenske literature s strani slovenske literarne vede in slovenske javnosti so bile v preteklosti posredno ali neposredno tesno vpete v etno- in lingvocentrične okvire kot dediščino kulturnega nacionalizma 19. stoletja. Oznaka slovenska literatura zato tako v slovenskem kot tudi mednarodnem kontekstu kulturne komunikacije nemara še danes praviloma in najprej označuje literaturo, ki je napisana v slovenskem jeziku in načeloma vključuje tudi literaturo pripadnikov slovenskih manjšin v sosednjih državah ter književnost slovenskih izseljencev in njihovih potomcev. Hkrati so se z novimi, nadnacionalnimi in transnacionalnimi pristopi v novejšem času uveljavili koncepti, ki nacionalno monojezikovno paradigmo presegajo ali zavračajo ter poudarjajo transkulturnost, hibridnost in večjezičnost literatur, prav tako pa tudi slučajnost konstrukcij nacionalnih jezikov. Tretji vidik, ki je z ozirom na pojmovanje oznake slovenska literatura pomemben, se tiče razmerij med centrom in periferijo, in sicer tako v sklopu nacionalne matične paradigme kot z vidika slovenske državnosti, saj država in njene literarne institucije na zelo specifičen način urejajo odnose do priznanih in nepriznanih manjšin znotraj državnih meja in do slovenskih skupnosti zunaj Slovenije, kar vpliva tudi na položaj in status teh in drugih literatur znotraj slovenskega literarnega sistema.

Če bi pojem slovenska literatura opredelili z ozirom na konvencije nacionalne paradigme slovenskega naroda, bi, strogo vzeto, zaobjemal literaturo, ki jo pišejo tako imenovani etnični Slovenci znotraj ali zunaj Slovenije v slovenskem jeziku. Toda sama praksa pokaže, da se vanjo, kot že v preteklosti (npr. Louis Adamič),² vključuje tudi avtorje in avtorice, ki šele preko prevodov svojih del v slovenščino postanejo oziroma ostanejo del slovenske literature, hkrati pa literaturo v slovenskem jeziku pišejo tudi avtorji, ki niso etnični Slovenci (npr. Dušan Jovanović, Josip Osti, Goran Vojnović ali Ludwig Hartinger). Če

usmerimo perspektivo na državno-republikanski vidik, bi pojem slovenska literatura označeval literarne pisave državljanov in prebivalcev Slovenije, ki pišejo bodisi v slovenskem ali katerem koli drugem jeziku; slovenska literatura bi bila potemtakem sama po sebi večjezična (in v etničnem pogledu večnacionalna). Vendar se postavlja vprašanje, kako sistematizirati tisti del slovenske literature, ki je nastal v predhodnih državno-političnih okvirih, in kako v današnji državni okvir vključiti avtorje in avtorice, ki sicer pišejo v slovenščini, a niso ne slovenski državljanji ne prebivalci Slovenije, hkrati pa so s svojimi objavami v Sloveniji del slovenskega literarnega sistema, pri čemer se spet odpira vprašanje, ali razumemo slovenski literarni sistem kot sistem, ki ga določajo državne meje in državne ustanove ali pa relacije do drugih (nacionalnih) literarnih sistemov. Literatura koroških Slovencev bi bila po republikanskem modelu kot celota del večjezične, več- ali transnacionalne avstrijske literature.

Vse te razčlenitve opozarjajo na aporije, ki se pojavijo pri kategoriziranju literature zdaj po jezikovnih, zdaj po etničnih, narodnih in nacionalnih, zdaj po državnih ali literarnosistemskih kriterijih. Prav gotovo je razumevanje slovenske literature v smislu literature iz Slovenije manj uveljavljen model, za katerega pa se kljub temu zdi, da je lahko funkcionalen, če gre za odpravljanje nesorazmerij, ki jih je zaznati glede položaja in vidnosti literatur in literarnih ustvarjalcev, ki ne pišejo v slovenščini, in tudi glede nepriznanih manjšin, na kar sociologija, antropologija, zgodovina, literarna veda, medkulturna slovenistika in druge stroke že dolgo opozarjajo. Odnos države do svojih literatur je za literarne ustvarjalce v Sloveniji vsekakor temeljnega in lahko tudi eksistencialnega pomena, saj država v veliki meri skrbi za (so)financiranje in delovanje nacionalnega literarnega sistema, njegovih institucij in akterjev, z zakonodajo in simbolnimi dejanji pa lahko skrbi za odpravljanje demokratičnih deficitov in "preseganje nacionalnega ekskluzivizma" (Luthar 2011, 15), ki ga je opaziti tudi na področju literature.

Ena izmed osnovnih ovir pri razumevanju oznake slovenska literatura z državnega vidika je sovpadanje etnonimske in glotonimske oznake z ozemeljsko oznako in imenom države, saj republikanska perspektiva samodejno trči ob nacionalno literarno paradigmo in miselnost, da je slovenska literatura sinonim za literaturo, ki je napisana v slovenščini, uradnem državnem jeziku, in ne v kakem drugem, tujem jeziku. V nekoliko drugačnem položaju je v tem pogledu Avstrija oziroma avstrijska literatura, v katero spada tudi literatura koroških Slovencev. Toda prav primer avstrijske literature pokaže, da republikanski pogled na literaturo ni nič samoumevnega. Znan primer je "neprijetna afera" (Jung 2017) okoli podelitve Velike avstrijske državne nagrade za literaturo Florjanu Lipušu, ki mu je pristojni nacionalni gremij leta 2016 še ni hotel dodeliti, češ da Lipuš ne piše v nemškem jeziku (Jung 2017), a jo je slovensko pišočič avtor in avstrijski državljan vendarle prejel dve leti kasneje, ko je svoje veselje izrazil med drugim s pikrimi besedami: "*Slowenisch ist Österreich zumutbar*"³ (Gmünder 2018). Tudi 100 let po ustanovitvi države potemtakem ni povsem jasno, kaj je

avstrijska literatura, kateri so njeni jeziki, kdo so avstrijski avtorji. Novejše raziskave kažejo, da je literatura, ki ni napisana v nemščini, znotraj avstrijskega literarnega sistema slej ko prej porinjena na rob, kar še posebej velja za literaturo priseljenih avtorjev (Sievers 2016, 30–35), razmeroma privilegirano mesto na tem obrobju pa pripada literaturi iz vrst avtohtonih avstrijskih narodnih skupnosti. Največ je na ugledu prav gotovo pridobila v slovenščini napisana literatura koroških Slovencev s Florjanom Lipušem na čelu. Tudi na Koroškem je v slovenščini napisana literatura v zadnjih letih postala vidnejša, povečalo pa se je tudi število literarnih, revijalnih, gledaliških in kulturnih institucij in iniciativ, ki upoštevajo koroško dvojezičnost.⁴ Druge literature avtohtonih avstrijskih manjšin – gradiščanskih Hrvatov, Madžarov, Čehov, Slovakov in romske skupnosti – so v primerjavi z literaturo koroških Slovencev znatno manj zaznavne. Prav nasprotno velja za priseljene avtorje in avtorice prve ali druge generacije, ki pišejo (tudi) v nemščini in so soočeni z neprimerno manj problemi pri integraciji v avstrijski literarni sistem in avstrijsko literaturo kot njihovi vrstniki, ki pišejo v kakem drugem jeziku.⁵ Ne glede na svojo vidnost ali obrobnost so manjšinske, migrantske in nomadske pisave sestavni del sodobne avstrijske literature in utrjujejo zavest, da je avstrijska literatura lahko napisana v več jezikih. Skladno s tem tudi avstrijska literarna zgodovina ugotavlja, da sta večjezičnost in večkulturnost na začetku 21. stoletja spet postali “pomembni prvini avstrijske literature” (Kriegleder 2011, 571), in literaturo v drugih jezikih načeloma upošteva, čeprav pogosto zgolj na deklarativni ravni.⁶

Podobne so v bistvu tudi razmere znotraj literarnega sistema v Sloveniji, vendar kaže, da je integracija manjšinskih, priseljenjskih in nomadskih avtorjev, pa tudi avtorjev iz tako imenovanega zamejstva nekoliko težja. Po slovenski ustavi so pripadniki slovenskih manjšin v sosednjih državah sicer del enotnega slovenskega naroda in skupnega slovenskega kulturnega prostora, Slovenija pa je njihova matična domovina, toda podrobnejši pogled pokaže, da so bili na primer avtorji iz vrst slovenske manjšine na Koroškem v zadnjem tridesetletju Jugoslavije v tedanji slovenski literarni sistem integrirani v dosti večjem številu, kot so v prvem tridesetletju slovenske državne samostojnosti. Čeprav je sistemskih in institucionalnih ovir na videz manj, so v slovenskem literarnem sistemu dejansko uveljavljeni in dejavni samo redki koroškoslovenski literarni ustvarjalci. Značilno je, da gre za pripadnike starejše in srednje avtorske generacije, medtem ko so avtorji in avtorice, ki so v javnost stopili šele okoli leta 2000 ali pozneje, v Sloveniji bolj ali manj neznani in tam praviloma nimajo knjižnih objav ter so tudi le redko zastopani v slovenskih literarnih revijah. Pri tem je zanimivo, da je integracija možna tudi preko prevodov v slovenščino; primer je Maja Haderlap, ki se je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja uveljavila kot slovenska pesnica in se po daljšem premolku na literarno prizorišče vrnila z v nemščini napisanim romanom *Engel des Vergessens* in pesniško zbirko *langer transit*. Obe knjigi sta bili že kmalu po izidu prevedeni v slovenščino, *Angel pozabe* v prevodu

Štefana Vevarja pa je bil leta 2019 celo tema za esej na maturi iz slovenščine. K prepoznavnosti romana je v Sloveniji prispevala tudi njegova dramska priredba za SNG Drama Ljubljana, ki je bila krstno uprizorjena leta 2014, nedavno pa je roman botroval dvojezični fotografski razstavi *Po sledeh Angela pozabe* Andreja Blatnika v Cankarjevem domu. Ob vseh dosežkih in priznanjih pa vendarle ne gre zamolčati preglavic, ki jih je Angel pozabe ob svojem izidu povzročil slovenski literarni javnosti. Odločitev za nemščino kot ustvarjalni jezik je namreč sprožila vprašanje, ali je Maja Haderlap s tem zapustila slovenski literarni prostor. V intervjuju za Dnevnik je bila npr. deležna vprašanja, “ali vas smem imenovati slovenska avtorica?” (Lesničar-Pučko 2011, 26), saj naj bi Haderlap po mnenju novinark postala avstrijska pisateljica. Ob izidu pesniške zbirke *langer transit* je Ivan Dobnik postavil podobno vprašanje in obžaloval “izgubo zelo pronicljive ter rafinirano senzibilne ustvarjalke” (Dobnik 2016).

Druga avtorja, ki sta nedvomno del literarnega sistema v Sloveniji, sta Florjan Lipuš in Cvetka Lipuš. Oba pišeta v slovenskem jeziku, objavljata pri slovenskih založbah in sta za svoja dela prejela prestižne nagrade. A tudi tukaj se institucionalnemu priznanju ne smemo pustiti preslepiti, saj slovenska literarna javnost oba avtorja, kakor je Cvetka Lipuš izpostavila na več mestih, pogosto gleda “skozi prizmo manjšine” (Lipuš, citirano v Kozin 2008). V primeru njenega očeta je to še razumljivo, saj v svojih delih obravnava koroško stvarnost, medtem ko je poezija Cvetke Lipuš vsebinsko locirana daleč od Koroške, avtorica namreč že dolgo živi in ustvarja v Salzburgu. V intervjujih in člankih (cf. Žigon et al. 2020) je sicer pogosto predstavljena kot vzorčni primer večkulturne pesnice, ki ustvarja zunaj slovenskega prostora, a je vendar slovenska. Kljub temu si glede svojega položaja v slovenski književnosti ne dela utvar:

Sama kot slovenska pesnica še vedno zasedam posebno mesto, ker ne živim v slovenskem okolju, kar se Slovincem zdi nenavadno, zato najbrž igram vlogo ‘outsiderke’. Na ameriški literarni sceni poznam avtorje, ki so razseljeni po svetu in jih ne sprašujejo, ali so ameriški avtorji. Pri nas pa je to stalnica – slovenska javnost me ne pozna, ker pač nisem fizično prisotna in se zato ne pojavljam v tukajšnjih medijih (Lipuš, citirano v Petrič 2015, 16).

Tudi Fabjan Hafner, ki je bil v slovenskem literarnem prostoru zelo dejaven, je gojil zelo trezen pogled na položaj koroškoslovenske literature v Sloveniji. Sebe je videl kot avtorja, ki v Slovenijo prihaja od zunaj in tam tudi ostaja, Lipušovo literaturo pa je označil kot “avstrijsko literaturo v slovenskem jeziku” (Kravos & Hafner 2015), saj naj bi v avstrijskem prostoru delovala ter se prodajala boljše kot v Sloveniji in v Avstriji posledično tudi uživala večji ugled. V zvezi z literaturo Florjana Lipuša in Maje Haderlap je Petra Vidali slovensko javnost leta 2019 pozvala k večji strpnosti oziroma nenacionalističnemu pogledu na literaturo:

Če bi bili sposobni razumeti slovensko kulturo nenacionalistično, kot krog, ki ima v središču ustvarjalnost v slovenščini, na zunanjih robovih pa hibridne forme – literaturo slovenskih avtorjev, ki pišejo v tujih jezikih, in tujih avtorjev, ki pišejo v slovenskem jeziku, ali tudi tujih avtorjev, ki tukaj pišejo v tujih jezikih –, če ne bi eden druge zmerjal z izdajalko, no, potem bi bili slovenski koroški avtorji – Haderlap, Lipuš in Handke – najmočnejši avstrijski literarni fenomen in eden najmočnejših evropskih (Vidali 2019).

Njen poziv k opuščanju nacionalističnega razumevanja slovenske literature je sicer nedvoumen, hkrati pa tudi pokaže, kako močno je esencialistično razmišljanje zasidrano v slovenski kulturni zavesti, saj je po tem modelu vse, kar je slovenskega, v središču, vse drugo pa na “zunanjih robovih” (Vidali 2019).

Takšno obrobno ugotavljajo raziskovalci tudi glede literature narodnostnih manjšin in priseljencev v Sloveniji že od preloma v novo tisočletje naprej. Tako literatura iz vrst italijanske, madžarske in romske skupnosti kot tudi večina priseljskih književnikov, ki prihajajo iz nekdanjih jugoslovanskih republik ali drugih delov sveta in jih je po evidenci Lidije Dimkovske več kot 140, obstaja in ostaja na obrobju slovenskega literarnega življenja (cf. Žitnik Serafin 2008; Dimkovska 2014; 2020). Vprašanje, kdo sme biti slovenski pisatelj, ki ga je pred nekaj leti zastavila Erica Johnson Debeljak (2013), je še vedno virulentno, s tem pa tudi vprašanje o jezikih slovenske literature. Lidija Dimkovska, urednica sploh prve antologije sodobne manjšinske in priseljske književnosti v Sloveniji (Dimkovska 2014), ugotavlja v reviziji svoje prve raziskave o položaju literarnega dela priseljencev v Sloveniji (Dimkovska 2008), da je jezik “še vedno najpomembnejša slovenska ideološka in kulturna meja, zaradi katere ostali avtorji, ki ne pišejo v slovenskem jeziku, ne morejo postati del slovenske nacionalne književnosti in kulture” (Dimkovska 2020, 182). Zavzema se za izboljšanje položaja priseljskih pisateljev v Sloveniji in “dejansko izvajanje multikulturne politike slovenskih kulturnih institucij, odpiranje velikih in ne samo majhnih vrat slovenske kulture, da bi v njej našli svoje mesto vsi, ki živijo in ustvarjajo v Sloveniji, ne glede na njihovo nacionalno in jezikovno pripadnost” (Dimkovska 2020, 182). S svojo kritiko se nanaša na literarno-institucionalne razmere v okviru slovenskih državnih meja in s tega vidika vidi tudi potrebo po novem opredeljevanju in osmišljanju termina nacionalna književnost:

Zgodovinska naloga slovenske nacionalne književnosti je brati, afirmirati in integrirati književnost priseljencev v skupno literaturo, ki ne bo več “slovenska za Slovence”, temveč literatura večkulturne Slovenije za vse, ki živijo v Sloveniji. [...] Ko bo dojetje pojma “nacionalna (slovenska) književnost” ustrezno dopolnjeno, med eno- in dvojezičnimi avtorji ne bo več kulturnega prepada, pretok literarnih del, informacij, vrednotenj in bralnih pričakovanj pa bo svobodno krožil in bogatil slovenski literarni prostor in čas (Dimkovska 2020, 186–187).

Dimkovska predvideva, da sprememba pogoja jezika za pripadnost določenemu literarnemu polisistemu ne bi samo sprostila “meje nacionalne književnosti”,

ampak tudi njeno definicijo in označbo, ob uveljavitvi takšnega “nacionalnega” pojmovanja slovenskega literarnega sistema in literatur v Sloveniji pa se ji spričo prostorske in jezikovne mobilnosti vse več avtorjev zdi “v neki daljni prihodnosti tudi ne nemogoče, da bo poreklo avtorja le nepomembna informacija, kar bo v prid literaturi in avtorjem” (Dimkowska 2020, 186–187).

Dosedanje razprave o manjšinski in priseljski književnosti v Sloveniji kažejo, da se vprašanje literature praviloma povezuje z vprašanjem manjšinskih pravic in manjšinske zaščite, tako da etnična, nacionalna in jezikovna pripadnost zaenkrat ostajajo temeljne kategorije tega diskurza. Janja Žitnik Serafin je v svoji prelomni monografiji Večkulturna Slovenija predstavila model nacionalne slovenske književnosti, ki temelji na podmeni, da so polisistemi nacionalnih kultur sestavljeni iz bolj ali manj avtonomnih sistemov večinske (ali večinskih) in manjšinskih sokultur (Žitnik Serafin 2008, 252). Polisistem slovenske nacionalne književnosti po tem modelu zaobjema v obliki koncentričnih krogov “književnost nacionalne večine”, “književno delo ‘avtohtonih’ in ‘priseljskih’ manjšin” ter “zamejsko slovstvo” in “izseljsko slovstvo”, ki je locirano zunaj državnih meja, literature “avtohtonih manjšin” pa so hkrati del polisistema svojih “matičnih” literatur (Žitnik Serafin 2008, 256). Meje slovenske “matične” kulture sovpadajo z državno mejo, pri čemer je književna produkcija nacionalne večine pretežno enojezična, vse ostale literature pa so dvojezične. Po tem modelu so literarna dela v slovenskem jeziku (npr. literatura zamejcev in izseljencev) lahko sestavni del različnih literatur, slovenska književnost pa postaja “vse bolj mnogoetnična in večjezična” (Žitnik Serafin 2008, 257). Miselnost, “ki se oklepa arhaičnega pojma nacionalne države in z njim povezanega zastarelega monokulturnega razumevanja pojma narod”, označuje avtorica kot “enega od mnogih anahronizmov v slovenski kulturni zavesti”, perspektivo pa vidi v tem, da

bi tudi v kontekstu pojmovanja svojega naroda (s tem pa tudi narodove kulture, literature in drugih umetnosti) stopili v korak z drugimi sodobnimi narodi in razširili pojem slovenstva, tako da bo – ne le na ravni naše nacionalne oziroma državljanske zavesti, ampak tudi na ravni naše kulturne zavesti – vključeval vso svojo dejansko mnogoetničnost, večjezikovnost in večkulturnost (Žitnik Serafin 2008, 257).

Podobno je tudi Marijanca Ajša Vižintin svojo definicijo slovenske književnosti izpeljala iz etnojezikovne oziroma etnokulturne paradigme in jo razčlenila na šest kategorij avtorjev in avtoric, ki s svojim literarnim delom predstavljajo slovensko književnost. To so (1) “književnost t. i. matične kulture večinskega naroda v Sloveniji”, (2) “t. i. zamejska književnost”, (3) “t. i. slovenska izseljska književnost”, (4) “t. i. manjšinska književnost ustavno priznanih manjšin”, (5) “priseljska književnost t. i. druge/tretje generacije priseljencev oz. potomcev priseljencev” in (6) “t. i. priseljska književnost novopriseljenih oz. književnost priseljencev prve generacije” (Vižintin 2014, 505).

V obeh modelih se slovenski državni okvir, iz katerega izhaja potreba po razpravi o novem, sodobnem razumevanju (nacionalne) slovenske literature in po integraciji manjšinskih in priseljenjskih literarnih pisav, prepleta s tradicionalno nacionalno literarno paradigmo, ki je v časovnem pogledu državnemu okviru predhodna in ga hkrati presega. Hote ali nehotе se ohranja kulturni esencializem oziroma nacionalizem, ki "dojema slovensko književnost na podlagi nacionalnega ekosistema [...] kot temeljno družbeno vez, ki v javnih medijih poenoti razredno, teritorialno, upravno-politično in dialektalno razcepljeno skupnost Slovencev" (Juvan 2020, 35).

Tudi z ozirom na integracijo manjšinskih literatur ostajata oba modela povezana nacionalni paradigmi, njegovi terminologiji in esencialističnim kategorijam, saj temeljita na razporeditvi in sopostavljanju večjih in manjših nacionalnih ali manjšinskih literatur, ki naj v skupnem seštevku predstavljajo slovensko (nacionalno) književnost. Ob tem se postavlja ne samo vprašanje, koliko je model večnacionalne (nacionalne) literature perspektiven z vidika teženj po preseganju etničnih in nacionalnih kategorij v literarni vedi, ampak tudi dvom, ali lahko bistveno spremeni razmerje sil znotraj slovenskega literarnega sistema, ki temelji na prevladovanju ene same nacionalne kulture, druge pa odrinja na rob.

3. Potreba po terminološki prenovi in njene dileme

Razprave o drugačnem in novem razumevanju slovenske (nacionalne) literature in prizadevanja za integracijo vseh piščočih v Sloveniji v slovenski literarni sistem so nedvomno vezani na slovenski državni prostor, na njegove institucije in akterje – od političnih in kulturnih do strokovnih in medijskih. Gre torej za diskurz, ki se prvenstveno tiče literarnih razmerij znotraj slovenske države, medtem ko se razprava o pojmovanju slovenske literature neposredno dotika vendarle tudi slovenskih jezikovnih in kulturnih periferij, ki so sicer v preteklosti igrale vidno vlogo pri zamišljanju slovenskega naroda in razvoju slovenske nacionalne miselnosti. V obeh kontekstih smo soočeni s pojmovnim aparatom, ki se je razvil v preteklih dveh stoletjih na osnovi slovenske nacionalne ideologije in je še danes globoko zasidran tako v slovenski literarni in kulturni zavesti kakor tudi v literarni vedi. V tej terminologiji se jasno zrcali hierarhični ali celo pokroviteljski odnos osrednjeslovenskega prostora do svojih sosednjih obrobij in do enklav slovenske kulture in literature, ki so nastale z emigracijskimi tokovi. Slednje je razvidno tudi iz poimenovanja literatur v zgoraj omenjenih modelih ali iz tistih odstavkov slovenske ustave, ki urejajo odnose s Slovenci zunaj republiških meja. Gre za termine, kot so matica, matični narod, matična kultura, zamejci, zamejstvo, zamejska književnost,⁷ skupni ali enotni slovenski kulturni prostor, poselitveno območje slovenskega naroda, slovensko etnično ozemlje ipd. Dejstvo, da se tovrstne oznake in sintagme po eni strani uporabljajo z veliko samoumevnostjo

v javnem in znanstvenem diskurzu, da se pa po drugi strani neredko zapisujejo v narekovajih ali pa jih spremlja besedna zveza tako imenovani, pokaže, da je njihova raba sicer pogosta, a hkrati tudi vprašljiva, iz česar je načeloma razvidna potreba po novi in drugačni terminologiji.

Z novimi pristopi – npr. s sistemsko-empiričnimi raziskavami, s koncepti transkulturne komunikacije, medialnosti in intermedialnosti, kulturne in jezikovne hibridnosti, transnacionalnosti in večjezičnosti – so se pogledi na slovenski jezikovni, literarni, kulturni in umetniški prostor bistveno pluralizirali. Z odmikom od nacionalne in etnojezikovne paradigme pa se je spremenil tudi pogled na predsamostojno slovensko literarno zgodovino, do “velike zgodbe” slovenske literature, ki je nekoč “vzniknila in se potem do ‘včeraj’ razvijala pod silovitim pritiskom narodnega samodokazovanja” in bila dokaz “naravne pravice do samoodločanja, tudi državnosti” (Kmecl 2004, 7, citirano v Hladnik 2013, 315). Zgovoren je v tem sklopu podatek, da je žanr slovenskega literarnega zgodovinopisja po dosegu državne samostojnosti doživel pomenljiv upad, saj po objavi zadnjega zvezka tridelne Slovenske književnosti iz leta 2001 v Sloveniji ni bila natisnjena nobena reprezentativna slovenska literarna zgodovina več, izid omenjenega zvezka pa je odprl temeljno razpravo o tem, kako pisati literarno zgodovino danes (Dolinar & Juvan 2003).

Kdor se zanima za slovensko literarno zgodovinopisje in njegov predmet, potemtakem nima izbire in mora poseči po obravnavah, ki so bile napisane še v skladu z dominantno nacionalno paradigmo in pogosto tudi s prezirljivostjo do deleža slovenskih pisateljic. Hkrati to pomeni, da slovensko literarno zgodovinopisje še ni doživelo celovite revizije, (re)konstrukcije, (re)interpretacije ali nadgradnje, ki bi upoštevala sodobne uvide in vodila, kot jih predstavljajo “demokratizem, večjezičnost, večpredstavnost in medkulturnost” (Hladnik 2013, 318). Prav tako ni reprezentativnega pregleda literarnega ustvarjanja v samostojni Sloveniji, ki letos vendarle slavi že svojo 30-letnico, vse bolj pa narašča število razprav, ki se kritično spopadajo s specifičnimi vidiki nacionalne literarnozgodovinske dediščine in opozarjajo na kulturno in jezikovno mnogovrstnost ter pluralnost slovenske literature skozi vsa obdobja.

Kot omenjeno, predstavlja terminologija, ki izvira iz slovenske različice evropskega kulturnega nacionalizma, posebej vztrajno problemsko polje. Novi pristopi v literarni in kulturni vedi sicer omogočajo neesencialistično poimenovanje literarnih pojavov (npr. literarno polje, literarni sistemi, prostori literarne kulture), vendar ne morejo nadomestiti običajnih oznak, kot so slovenska literatura, slovenska književnost, slovensko slovstvo. Njihova raba je neizbežna, potrebna in legitimna tudi glede na to, da mednarodna komunikacija o literaturah temelji pretežno na konvencionalnem razločevanju med posameznimi nacionalnimi literaturami in jezikovnimi kulturami, za katere predstavljajo državne meje prej oviro kot kakšno smiselno razmejitev. Hkrati pa spričo vse večje kritike monokulturnega in enojezičnega razumevanja slovenske literature

vendarle obstaja očitna potreba po zamejitvi in preseganju esencialističnih, etnonacionalnih implikacij tovrstnih pojmov.

Medtem ko se nekaterim nacionalistično obeleženim oznakam v smislu presegevanja tradicionalne nacionalne paradigme lahko izognemo, predstavljajo pojmi, ki se nanašajo na slovenskost nečesa, jedro terminološke problematike. Da so izgledi za uspešno, to se pravi v slovenski družbi splošno sprejeto pomenko posodobitev oziroma razširitev oznake slovenski kot nadnacionalne, integrativne, republikanske kategorije zaenkrat dokaj skromni, je sklepati iz predloga Mirana Hladnika, da bi bilo namesto “do zdaj samoumevnega termina slovenska literatura” primerneje uporabljati pojem “literatura na Slovenskem”, da se sploh “odprejo možnosti za emancipirano obravnavo različnih vrst književnosti v tem prostoru” (Hladnik 2016, 49). Vendar sintagma “na Slovenskem”, ki je v slovenskih strokovnih in javnih diskurzih že dolgo uveljavljena in se uporablja tudi v literarni vedi, ne odpravlja dilem okoli vprašanja o razsežnostih termina slovenska literatura. “Na Slovenskem” je tudi oznaka, ob kateri najprej pomislimo na čase, ko Slovencev kot modernega političnega naroda še sploh ni bilo oziroma se je šele vzpostavljala, hkrati pa tudi po svoje slovenificira geografske prostore, na katere se nanaša, tako da se v njej vendarle ohranja tudi etnonacionalna paradigma, kar še bolj velja za oznake skupni slovenski kulturni prostor, slovensko etnično ozemlje ipd. V vseh teh primerih je poudarjena “slovenska plat zgodbe” (Gabrič 2017, 33), ne glede na to, da ti prostori nikoli niso bili “zgolj slovenski, niti ne v veliki meri večinsko slovenski, temveč izrazito večnacionalno obarvan[i]” (Gabrič 2017, 28).

Nedvomno kliče “celokupna književna tvornost na Slovenskem, tudi tista v drugih jezikih [...] po novi [...] definiciji literarnih pojavov”, kot ugotavlja Miran Hladnik (2020), vendar je vprašanje, ali naj bo izhodišče novih definicij zgolj “nacionalnospecifičn[o]” (Hladnik 2020) ali pa že v osnovi nadnacionalno.

4. Slovenska literatura kot večjezična (in transnacionalna) literatura

Predlogi za preseganje etno- in lingvocentričnih konceptov na področju literature so pogosto usmerjeni v sintezo tradicionalnega nacionalnega vidika in sodobnega večnacionalnega republikanskega pogleda na slovenski literarni kontekst. Takšno sintezo je zaznati že v razmišljanjih Aleša Debeljaka (2004, 205), ko je ugotavljal, da se sodobna slovenska država “poskuša osvoboditi navezanosti na organsko pojmovanje naroda, da bi se približala normativom modernih evropskih držav”, hkrati pa izpostavil pomen slovenske kulturne tradicije, za katere “nenehno revitalizacijo” pri oblikovanju novih načinov “kolektive pripadnosti” ne bi smele biti edini kriterij državne meje. Zato se mu je zdela potreba po iskanju ravnotežja “republikanske in narodne identitete [...] sodobna slovenska potreba

par excellence” in se je izrekel za obnovitev “predpostavke enotnega slovenskega kulturnega prostora”, da bi “v viziji slovenskega kolektivnega izkustva kot celote” lahko prišlo tudi “do smiselne uresnitve takega policentričnega razvoja, v kateri središče slovenske ustvarjalnosti ni izključno Ljubljana, ampak tudi Trst in Maribor, Gorica in Celje, Novo mesto in Celovec” (Debeljak 2004, 205).

Vendar se zdi, da je prav obnavljanje in poglobljanje povezav med literaturo, jezikom, narodom in narodno identiteto v resnici tudi ena glavnih ovir za integrativno razumevanje oznake slovenska literatura, saj tovrstni koncepti potrjujejo status quo ter konkurenčnost in hierarhičnost med dotičnimi nacionalnimi literaturami v slovenskem kulturnem in državnem okviru. Integrativno razumevanje oznake slovenska literatura bi potemtakem lahko omogočilo samo dosledno izločanje nacionalnih kategorij vsaj na področju literature. Če narodne, identitetne in pripadnostne kategorije stopijo v ozadje, preostaneta kot opredeljena kriterija jezik (ki je sicer rezultat procesov etniziranja in nacionaliziranja kultur) in država kot politična in civilno-pravna kategorija, tako da bi slovenska literatura označila dvoje: (1) literaturo, ki se manifestira v eni izmed zgodovinskih ali sodobnih različic slovenskega jezikovnega sistema in ni vezana ne na obstoj in meje slovenske države ne na narodno pripadnost, in (2) literaturo, ki nastaja v Republiki Sloveniji in jo pišejo njeni državljani ali prebivalci ne glede na svojo etnično pripadnost ter ne glede na to, v katerem jeziku jo pišejo.

Takšno razumevanje bi slovensko literaturo vsaj do določene mere osvobodilo iz etnonacionalne zanke, s poudarkom na današnji Sloveniji kot geografsko-političnem in literarnem prostoru pa hkrati implicira enakovredno, demokratično upoštevanje jezikov, ki jih uporabljajo literarni ustvarjalci v Sloveniji kot akterji slovenskega literarnega sistema. Poudarek na republikanskem vidiku, torej na literaturi v Sloveniji, ne pomeni, da bi bilo slovensko literaturo smiselno obravnavati po kriterijih državnosti ali državljske pripadnosti ali asociiranosti pišočih, a državni okvir lahko ustvari trdne funkcionalne koordinate za nadnacionalno razumevanje sodobne slovenske literature in njene večjezičnosti. Obstoječe razlike v hierarhiji in vidnosti literarnih jezikov s tem niso odpravljene, se pa poudarek prenese na samo literaturo, na individualnosti literarnih ustvarjalcev in na literarnosistemske pogoje njihovega ustvarjanja. Post-nacionalno, transjezično razumevanje literature v Sloveniji pa bi lahko tudi omogočilo, da bomo v prihodnje, ko bomo govorili o književnosti, govorili čim manj “tudi o nečem drugem” (Verč 2010, 50).

5. Večjezičnost slovenske literature in slovenskega literarnega sistema

Slovenska literatura, naj jo razumemo kot zbir nacionalnih in manjšinskih literatur, ki sestavljajo nacionalno literaturo na osnovi nacionalnega literarnega

sistema ali v smislu transnacionalne književnosti na republiški podlagi, je izrazito večjezična in večkulturna, kakor je bila slovenska literatura večjezična in večkulturna tudi v predhodnih političnih okvirih, ki so povezani z današnjo Slovenijo. Tudi z vidika dogajalnih prostorov in literarnih likov slovenska literatura še zdaleč ni le slovenska. Od Cankarjevih dunajskih tekstov prek Zupanovega *Menueta za kitaro*, v katerem se v Španiji srečujeta bivši slovenski partizan in bivši nemški vojak, do sodobnih besedil, kot je na primer kresnikova nagrajenka *Ivana pred morjem* Veronike Simoniti, katere protagonistka živi v Franciji. To je le peščica nešteti primerov; pravzaprav so večkulturne prvine v slovenski literaturi prej stalnica kot redkost.

Tudi večjezičnost slovenske literature – ne samo v smislu literature, ki nastaja v Sloveniji, temveč literature, napisane v slovenščini – se pokaže na besedilni ravni, saj številni avtorji v svojih delih uporabljajo prijeme eksplicitne literarne večjezičnosti, kot na primer Andrej Skubic v *Fužinskem bluzu*, Dino Bauk v prvencu *Konec. Znova*, Goran Vojnović v malodane vsem svojem dosedanjem proznem ustvarjanju, Vinko Möderndorfer v nekaterih dramah in v freski *Druga preteklost* ali pa Boris A. Novak v svojem monstrozem eposu *Vrata nepovrata* in Miklavž Komelj v več svojih pesniških zbirkah. Zaenkrat smo daleč od tega, da bi imeli približno evidenco, koliko slovenskih literarnih besedil je s tega vidika večjezičnih. Podobno večjezični kot slovenska literatura pa so tudi slovenski film, slovenska glasba, slovensko gledališče itd.

Slovenski literarni sistem soustvarjajo tako osebe, ki ne pišejo v slovenskem jeziku, kot tudi take, ki jim slovenščina ni prvi jezik, a pišejo v slovenščini. Seznam sodobnih slovenskih avtorjev, ki ne pišejo in objavljajo (samo) v slovenščini je dolg,⁸ zato se dotaknimo samo nekaj primerov. Erica Johnson Debeljak je vse svoje knjige sicer prej napisala v angleščini in so bile potem prevedene v slovenščino, vendar jih objavlja najprej v Sloveniji in v njih vseskozi najdemo slovenski imaginarij. Tudi Lidija Dimkova sicer piše v makedonščini, a je prav tako pomembna akterka na slovenskem literarnem polju. Prištejemo lahko tudi Noaha Charneyja, ameriškega pisatelja, ki je poleg svojih dejavnosti na področjih organizacije literarnih dogodkov in novinarstva objavil uspešnico *Slovenologija*. Zanimivo je tudi, da slovenski literarni javnosti ne povzroča težav Brina Svit, ki že desetletja živi v Parizu, svoje knjige že nekaj časa piše v francoščini in s slovenskim literarnim prostorom sodeluje bistveno manj kot vsi trije ravnokar omenjeni. Kljub drugemu prvemu jeziku so se za pisanje v slovenščini odločili na primer Dušan Jovanović, Goran Vojnović, Josip Osti ali Avstrijec Ludwig Hartinger, ki objavlja tudi v Sloveniji. Tukaj se znova izkaže, da je najpomembnejše merilo za uvrščanje v slovensko literaturo jezik ustvarjanja, saj so bili vsi naštetih označeni oziroma se jih še naprej označuje kot slovenske pisatelje, medtem ko se Erici Johnson Debeljak, Lidiji Dimkovski in Noahu Charneyju to načeloma ne dogaja.

6. Mehčanje etničnih, nacionalnih in identitetnih pripadnosti in opredelitev na primeru koroških Slovencev in njihove literature

267

Kako nam lahko literatura koroških Slovencev pomaga pri vprašanju, kaj je slovenska literatura in kdo so slovenski pisatelji? Tudi tukaj so v rabi različne oznake: koroškoslovenska oziroma koroška slovenska literatura, literatura koroških Slovencev, slovenska literatura na Koroškem in – predvsem iz osrednjeslovenske perspektive – zamejska književnost.

Koroški Slovenci so vzorčni primer za semantično pomanjkljivost etnonimov in toponimov, saj gre za skupino, ki ni več nujno vezana ne na slovenski jezik ne na Koroško. Od šestdesetih let preteklega stoletja naprej so se možnosti izobraževanja in poklicnega napredovanja za koroške Slovence začele znatno večati, kar je bilo pogojeno tudi s preseljevanjem iz ruralnega okolja v večja mesta (npr. Beljak, Celovec, Gradec in Dunaj) (cf. Prunč 2008, 151–152). Mobilnost je pomenila tudi večji vpliv nemškega jezika, saj so ljudje zapustili slovensko govorečo skupnost ter bili v službi in izobraževalnih ustanovah primorani govoriti nemško. Tako so koroški Slovenci že desetletja dvojezični, slovensko enojezičnost pa je bilo že leta 1989 mogoče zaznati le še med starejšimi od 60 let (Busch 2008, 55–56). Danes gre torej za socialno in prostorsko izredno mobilno skupino (Obid 2020, 39), kar velja tudi za njihovo literaturo.

S strani Slovenije kot tudi iz lastnih vrst je bila literaturi vrsto let dodeljena narodnoafirmativna vloga, kar se je z nastopom druge mladjevske generacije, zbrane okoli Janija Oswalda, Maje Haderlap, Cvetke Lipuš in Fabjana Hafnerja, že prej pa z Jankom Ferkom, bistveno spremenilo. Če so avtorji dotlej izhajali iz razumevanja, da pišejo v službi manjšine in ogroženega slovenskega jezika, se je s tedanjo mlado avtorsko generacijo izoblikovala nova pisateljska samopodoba. Njihov imaginarij je bil vse manj koroški in vse manj vezan na slovenski jezik. Maja Haderlap (1996, 27) je v tej zvezi govorila o “krizi identitete”, ki je zajela njo in njeno generacijo: z vse bolj dvojezičnim ustvarjanjem so izgubili možnost enoznačnega samoopredeljevanja, saj so teoretično pripadali dvema jezikovnima prostoroma, a so se hkrati nahajali na obrobju obeh. Občutek pripadnosti nacionalni literaturi oziroma narodni skupnosti je začel usihati in razširil se je občutek, da ustvarjajo v nekem vmesnem prostoru. Kako zapleten je tak vmesni položaj na ravni osebne identitete, pokaže izjava Janka Ferka, ki je o svojem samorazumevanju menil sledeče:

Moja identiteta je povsem jasna. Jaz bi rekel, da sem Korošec in Slovenec, kot koroški Slovenec pa sem pripadnik avstrijskega naroda. Koroški Slovenci smo del tega avstrijskega naroda, ki nedvomno obstaja, jaz pa sem v tem smislu koroški Slovenec in Avstrijec hkrati. Tudi za svojo literaturo želim, da bi jo dojemali kot tako. Sem pisatelj, ki je

del koroškoslovenske literature, vendar ne želim, da me reducirajo zgolj na to. Prav tako želim živeti v avstrijski – ali v širšem smislu gledano – v nemški literaturi, kot nemško in slovensko pišoči pisatelj. To zame pomeni biti dvojezični pisatelj [prevod F. O. K.] (Wischenbart 1988, 147-148).

Identitetne opredelitve pisateljev se seveda med seboj razlikujejo, saj so odvisne od več dejavnikov, kot na primer jezika ustvarjanja ali kraja bivanja. Ferkov primer vsekakor nazorno odpira vprašanje, kako poimenovati literaturo avtorjev, ki se nočejo ali ne morejo (več) vezati ne na en literarni prostor ne na en jezik. Medtem ko je Ferk dovršen del svojega (literarnega) življenja preživel na Koroškem in tam še vedno ustvarja, se v primeru drugih pisateljev z geografskega vidika še bolj zapleta. Cvetka Lipuš že več kot 25 let ustvarja zunaj Koroške (najprej v ZDA, potem v Salzburgu) in tudi večina mlajše generacije živi na Dunaju (Elena Messner, Stefan Feinig, Nikolaj Efendi, Verena Gotthardt idr.) ali drugje zunaj Koroške. Je v zvezi s tem sploh še smiselno govoriti o **koroškoslovenski literaturi**?

Koroški Slovenci danes razpolagajo z razmeroma razvito mrežo literarnih in drugih za literaturo pomembnih institucij (založbe, periodične publikacije, gledališke skupine, društva itd.), ki so bolj ali manj vse dvojezične ter sodelujejo z nemško pišočimi in drugimi avtorji. Hkrati je na Koroškem tudi vse več drugih literarnih, umetniških in kulturnih ustanov, ki upoštevajo dvojezičnost dela koroškega prebivalstva. Toda po drugi strani piše velik del srednje in predvsem mlajše avtorske generacije pretežno v nemškem ali v obeh jezikih. Zato se upravičeno poraja tudi vprašanje: koliko slovenska je literatura koroških Slovencev? Spet lahko vzpostavimo vzporednico s sociološkimi fenomeni, kajti novejša raziskava identitetnih opredelitev pokažejo, da ponuja pripadnost slovenski manjšini zaradi njenega socialnega napredka danes visok simbolni kapital, ki prihaja do izraza v t. i. simbolični etničnosti, tj. zavednem opredeljevanju do etničnega porekla in ukvarjanju z njim kot delom identitete in brez instrumentalnih funkcij (Obid 2020, 45–46). Z drugimi besedami: slovenščina ima med mladimi visoko simbolno vrednost, toda nizko funkcionalnost, a tudi starejši avtorji priznavajo, da je pisanje v slovenščini hkrati boj proti pozabljanju jezika in šepanju jezikovnih sposobnosti zaradi pretežno nemškega vsakdana (npr. Rezka Kanzian v Gotthardt 2020).

V jezikovnem pogledu literatura koroških Slovencev morda res izgublja slovenskost, vendar lahko ta pride do izraza tudi v drugih oblikah. Čeprav gledajo na prakse narodnostnega opredeljevanja načeloma kritično, se na primer Elena Messner, Stefan Feinig, Dominik Srienc, Verena Gotthardt in Nikolaj Efendi označujejo kot koroškoslovenski avtorji, čeprav pišejo pretežno v nemščini oziroma dvojezično. Svoje opredeljevanje razumejo kot politični angažma proti zatiranju manjšine in pozabljanju njene zgodovine, prav tako na različne načine sodelujejo z dvojezičnim literarnim poljem na Koroškem. Tudi vsebinsko se

ukvarjajo z značilnimi koroškoslovenskimi tematikami: v glasbenem opusu Nikolaja Efendija najdemo na primer pesmi o Koroški in o partizanstvu njegovega starega očeta, Elena Messner je v svoj prvi roman *Das lange Echo* vpletla lik slovenske babice, dogajalni prostor njenega tretjega romana *Nebelmaschine* pa je sploh dvojezična Koroška. Tudi slovenski jezik nastopa v novih oblikah, na primer v romanih Elene Messner, kjer najdemo številne jezikovne interference iz slovenščine, ali v proznem ustvarjanju Ferdinanda Skuka, ki je po lastnih izjavah do šestega leta starosti govoril izključno v slovenskem narečju (Kohl et al. 2021, 127), pisati pa začel šele kot upokojenec, z željo, da bi s svojimi romani opozoril na položaj manjšine. Prav tako lahko zabeležimo številne oblike manifestne večjezičnosti, tj. slovenske jezikovne prvine v nemških besedilih. Najbolj znan primer je zagotovo Handkejevo dramsko besedilo *Immer noch Sturm* (2010), prevedeno v slovenščino pod naslovom *Še vedno vihar* (2011).

Poleg tega je v zadnjem času moč opaziti vse večje število avtorjev iz Avstrije ali Nemčije, ki posegajo po snoveh iz koroškoslovenskega okolja; tukaj predvsem izstopa pokol na Peršmanovi domačiji aprila leta 1945, ki je predmet številnih literarnih in gledaliških besedil (Köstler 2020, 84). Poseben pojav so koroški Slovenci ali potomci mešanih družin, ki se slovenščine niso več naučili v družini ali so jo iz različnih razlogov na neki točki opustili in se prek literarnega udejstvovanja vračajo k svojim družinskim in jezikovnim koreninam. Tako se je Maria Luise Ruhdorfer, ki je po zgodnji smrti matere slovenščino opustila in od takrat govorila izključno nemško, pri petdesetih odločila za študij slovenščine. Danes se znanstveno ukvarja z literaturo koroških Slovencev ter sama piše poezijo in spominsko prozo v obeh jezikih. Sandra Innerwinkler se je za materni jezik svoje babice navdušila po srečanju s pisateljem Jankom Messnerjem in je leta 2000 izdala dvojezično pesniško zbirko *Heimatlieder und andere Bosheiten / Domovinske pesmi in druge zbadljivke* (za prevod v slovenščino je poskrbel Janko Messner), pod katero se je podpisala z dodatkom slovenskega vzdeyka Saška. Tudi dunajska pesnica Maria Graff, ki je na branjih nastopala skupaj z Dominikom Sriencem, si je ob tej priliki nadela koroškoslovenski psevdonim Marija Nagrobnigg, čeprav nima slovenskih korenin. Po drugi strani na Koroškem delujejo in v slovenščini ustvarjajo tudi Slovenci iz Slovenije, ki so se na Koroško preselili, kot na primer Aljaž Pestotnik in Amina Majetić. Oba sta se na Koroškem literarno uveljavila in se zato označujeta kot koroškoslovenska avtorja (Kohl et al. 2021, 160) – ob to se ni obregnil še nihče, vsaj ne v javnosti. Navedeni primeri prikazujejo, da prihaja do življenjskih in ustvarjalnih praks, ki prekoračujejo etnično, nacionalno ali geografsko poreklo in jih ni več mogoče zajeti z enoznačnimi opredelitvami.

Podobno kot za sodobno literarno produkcijo v Sloveniji so tudi za opis literarnega ustvarjanja v dvojezičnem koroškem kontekstu običajne jezikovne in etnične kategorije postale preozke. V raziskovalnem projektu, ki smo ga izvajali med letoma 2016 in 2018 na Inštitutu za slavistiko Univerze v Gradcu,

smo zato razvili model nadregionalnega literarnega interakcijskega prostora. Zasnovan je kot načeloma odprt diskurzivni prostor, ki nima pravega geografskega korelata in konceptualno presega nacionalne, etnične in jezikovne opredelitve, njegovo središče pa predstavlja literarno ustvarjanje koroških Slovencev, ki ta prostor bistveno sooblikujejo (Kohl et al. 2021, 51–57). Najmanjši skupni imenovalc za umestitev avtoric in avtorjev v ta prostor je njihovo dialoško razmerje do literature koroških Slovencev ali neposredno sodelovanje z njimi in (njihovimi) dvojezičnimi literarnimi ustanovami, ne glede na poreklo ali jezik, v katerem pišejo in objavljajo.

Ne samo z vidika nadregionalnega prostora literarne interakcije, temveč tudi z ozirom na mobilnost, literarno socializacijo in ustvarjalne prakse tudi literatura koroških Slovencev ni ekskluzivno vezana na en jezik ali na določeno poreklo ali kraj bivanja pišočih. Koroškoslovenska literatura je potemtakem literatura, ki jo pišejo koroški Slovenci, lahko pa tudi drugi avtorji, ki se s svojimi besedili in interakcijami vanjo vključujejo ali se zanjo opredelijo. Pri tem koroškoslovenska literatura ni niti izključno koroška niti izključno slovenska v smislu, da je napisana le v slovenščini. Etnična ali biografska pripadnost avtorjev k slovenski manjšini na Koroškem ali raba slovenščine na besedilni ravni pa tudi še ne pomeni, da jih je mogoče brez zadržkov označiti kot koroškoslovenske pisatelje. Naj to ponazoriva na primeru Petra Handkeja: Handke je nedvomno najpomembnejši posredovalec in konsekrator koroškoslovenske literature (cf. Kohl 2018). Prevedel je Florjana Lipuša, Gustava Januša in Fabjana Hafnerja; poleg tega je z *Immer noch Sturm* napisal pomembno delo o usodi koroških Slovencev med drugo svetovno vojno, ki ga lahko umestimo v koroškoslovensko literaturo. Ampak je Handke zato tudi koroškoslovenski pisatelj?

Etnične oznake niso nespremenljive danosti, temveč so proizvod družbene prakse, predvsem pa tudi vprašanje izbire. Nazoren primer arbitrarnosti identitetnih opredelitev je naslednja izjava koroške pisateljice Lydie Mischkulnig:

Prevzelo me je, da so moji starši poučevali slovenščino, a z nama s sestro niso govorili slovensko, ker je bilo preveč mučno. Živelimo smo na nemškogovorečem območju. Prav tako me je prevzelo, da sem hodila v nemškogovorečo šolo in sem se zaradi svojega priimka in rojstnih krajev mojih starih staršev, ki so v bistvu govorili samo slovensko, počutila izolirano, ko je mlada profesorica nemščine z Dunaja na mojem primeru pojasnila, da sem v nasprotju z mojimi prijateljicami z nemškimi priimki Slovanka. Saj sem vendar poznala dovolj Slovencev z nemškimi priimki. Vse je bilo zelo zapleteno in grozno med gonjo okoli spora glede dvojezičnih krajevnih napisov v Velikovcu, kjer sem bila pogosto na obisku pri družinskih prijateljih. Te smo imenovali teta in stric, njune otroke pa sestrične. Tako sem spoznala, da je sorodstvo arbitrarno, in sem zabredla v lojalnostni konflikt s svojo dejansko sestrično, ki je slovenščino zelo dobro razumela, ker je živela v isti hiši z našo babico. Ob svojem čustvenem kaosu sem bila zelo zmedena, dokler nisem razumela nesmisla izjav o poreklu. Od takrat me vprašanja identitete le še spravljajo v smeh [prevod F. O. K.] (Fischer 2016).

Posebej na jezikovno mešanih območjih, kot je Koroška, so narodnostne oznake in opredelitve pripadnosti v resnici bolj kot ne proizvodi življenjske prakse, predvsem pa so odločitev posameznika. Enoznačne opredelitve ne morejo zadostovati večjezični stvarnosti, kakor se tudi biografske in literarne interakcije ne ozirajo na narodnostne kategorije. Če označevanje prepustimo izbiri posameznika, lahko koroškoslovenski pisatelj postane vsakdo, ki si to želi, ne glede na svoje poreklo ali jezik ustvarjanja. V tej luči je tudi smiselno razlikovati med (koroško-)slovensko literaturo in (koroško-)slovenskimi pisatelji, saj imata sintagmi različna pomena. V tem smislu so besedila Petra Handkeja lahko del koroškoslovenske literature, ni pa s tem rečeno, da je Peter Handke koroškoslovenski pisatelj. Dvojezično literarno polje lahko torej služi kot vzorčni primer, kako se lahko opredeljevanje literature in literarnih ustvarjalcev odveže od jezikovne in etnične enoznačnosti in se njihova literatura umešča v prostor žive literarne interakcije.

S tem da literatura koroških Slovencev oziroma koroškoslovenska literatura v praksi ni več ekskluzivno vezana ne v jezikovnem, ne v geografskem, ne v etničnem pogledu, je postalo vprašljivo, koliko je sploh še mogoče govoriti o slovenski literaturi na Koroškem. Tudi v tem sklopu se zdi potrebna redefinicija pojma slovenska literatura, fenomenologija literature koroških Slovencev pa tudi zahteva drugačen pristop k njihovi literaturi s strani Slovenije. Že v drugem poglavju je bilo omenjeno predalčkanje literature manjšinskih, zamejskih avtorjev. Vendar ne gre samo za to, da so samo nekateri avtorji dejansko vidni tudi v Sloveniji, medtem ko so drugi mogoče neidentificiran del imaginacije skupnega slovenskega kulturnega prostora. Opaziti je tudi diskriminatoren odnos do koroških Slovencev na ravni jezika, saj precejšen del koroških Slovencev /r/ izgovarja kot uvularni [r], kar odstopa od izgovorjave Slovencev v Sloveniji, ki ga izgovarjajo kot apikalni [r] (Reindl 2008, 56–57). Ta pojav je v Sloveniji znan pod imenom “koroški r” in je obravnavan kot govorna napaka, ki jo zdravijo logopedi (Fidermuc 2018). O tem piše tudi Dominik Srienc (2015, 121) v svoji pesmi R: “čemu govorim / ko mi napaka / uničuje vsak soglasnik / kot pove že ime / realizacija ni realizacija / križanje ni križanje”. Pesem je bila objavljena leta 2015 v številki revije *IDIOT*, ki je izšla v okviru mednarodnega festivala, posvečenega nemškojezični literaturi kot pojavu migracije. Dejstvo, da je bilo slovensko besedilo uvrščeno v to kategorijo, je že samo po sebi zgovorno, poleg tega so s Sriencem na predstavitvi govorili angleško (intervju F. O. Kohla z Dominikom Sriencem, 14. februar 2020).⁹ Že ta primer opozarja na neskladja med teorijo in prakso koncepta skupnega kulturnega prostora, ki obstaja bolj na papirju.

Za spremembo praks in mišljenj so potrebni akterji, ki te spremembe družbeno uveljavijo. Primer Koroške pokaže, kako se sodobni literarni prostor odpira transkulturni, večjezični in transnacionalni resničnosti, kar zahteva tudi konceptualne, terminološke in praktične spremembe. Da je pot do postnacio-

nalnega razumevanja literatur in enakovrednosti (literarnih) jezikov vseeno še dolga in negotova, ponazarja premislek Marka Juvana, ki jemlje v pretres oblastnost globalnih literarnih sistemov, ki težijo k enojezičnosti:

Pravi izziv je torej v tem, kako spremeniti obstoječi svetovni sistem navkljub njegovi velikanski premoči. Ravno svetovno-sistemski kapital namreč prek institucij kulturnega trga pritiska na jezike, jih sili k (literarni) enojezičnosti in v javnem diskurzu onemogoča zamisljivost alternativ obstoječi hegemoniji. Če odmislimo levo-liberalno akademsko kritiko, ta sistem v zadnjih desetletjih zbujajo dejanske upore le v sporadičnih nadnarodnih protikapitalističnih gibanjih, verskem fundamentalizmu in terorizmu ter nacionalistično-rasističnih populizmih. Zato bo treba v naprednih družbenih praksah razviti drugačen teoretski jezik, ga uveljaviti v javnosti in v njem zasnovati alternativni ekosistem, če hočemo, da bo večjezičnost postala izraz dejanske enakovrednosti in enakosti ljudi (Juvan 2020, 40).

7. Sklep

Odgovorov na vprašanje, kako slovenska je slovenska literatura, je veliko. Vsak od njih je odvisen od izhodišč in relacij, iz katerih zastavljeno vprašanje izhaja ali na katera se nanaša. Nobeden od odgovorov ne bo preprost, kaj šele enoznačen ali dokončen, temveč bo povzročil vrsto novih, lahko tudi družbeno izzivalnih vprašanj. V tem članku sva vprašanje o slovenskosti slovenske literature poskusila osvetliti z vidika nacionalne etnojezikovne paradigme in njene kritike ter z vidika, ki ga predstavlja okvir slovenske države v smislu republikanskega literarnega sistema. Hkrati sva se ozrla na sodobne pisateljske prakse, za katere so značilne različne oblike prehajanja med jeziki, s primerom avtorjev iz avstrijske Koroške pa sva opozorila na arbitrarnost pripadnostnih opredelitev in tudi na mehanizme, ki jih – podobno kot avtorje v Sloveniji, ki ne pišejo v slovenščini – odrivajo na rob slovenske literature, naj bo to v republikanskem in literarnosistemskem pogledu ali z ozirom na tradicionalno nacionalno paradigmo. V tem smislu gre ustanovam in akterjem, ki delujejo na področju literature in knjižnega trga v Sloveniji, na primer dotičnim državnim institucijam, izobraževalnim ustanovam, založnikom, literarnim revijam, literarnim kritikom, masovnim medijem in tudi literarni vedi, posebna odgovornost, saj s svojimi dejavnostmi in konkretnim ravnanjem bistveno vplivajo tudi na razumevanje slovenskosti in slovenske literature.

Oznake, kot so slovenska literatura, slovensko gledališče, slovenski film, so v praksi že davno večznačne in relativirajo ali presegajo njihove esencialistične ali ekskluzivistične kulturno-jezikovne in nacionalne implikacije. Vendar vztrajanje pri etničnih in nacionalnih kategorijah, preko katerih se regulirajo odnosi med večinsko in manjšinskimi skupnostmi ter med večinskimi in manjšinskimi ali drugojezičnimi literarnimi pisavami, ni močno zasidrano le v slovenskem

kontekstu. Zato si ni treba delati utvar – ali skrbi, da bi nacionalna paradigma in dominantnost večinskega naroda in njegovega jezika izgubili na veljavi in diskurzivni premoči. Tako se tudi pri izpogajanju pomenskega razpona sintagme slovenska literatura kot ena glavnih ovir za večjo samoumevnost republikanskega razumevanja slovenskega literarnega prostora in slovenske literature izkazuje prepletanje nacionalne in republikanske paradigme, kar v praksi otežuje tako integracijo literature, ki ni napisana v slovenščini, kot tudi literature, ki jo pišejo avtorji zunaj Slovenije v slovenskem jeziku in ki so v koroškoslovenskem primeru danes znatno boljše integrirani v avstrijski literarni prostor kot v slovenski.

Prav republikansko razumevanje slovenske literature se zdi zato tudi ključnega pomena za avtorje, ki ostajajo zaradi rabe drugih jezikov ali svojega porekla na obrobju slovenskega literarnega sistema in nimajo ustreznih možnosti za enakovredno sodelovanje v njem, četudi si to želijo. Nacionalni esencializmi, kjerkoli se pojavijo, so do literature nasilni, medtem ko je literatura sama v številnih pogledih večjezična in transkulturna in se tudi avtorji glede na svoje biografije in mobilnosti praviloma izmikajo enoznačnim opredelitvam. Države, njihove ustanove in družbene prakse so osrednji dejavniki, ki omogočajo ali pa preprečujejo participacijo literarnih ustvarjalcev v literarnih sistemih, pa naj gre za državljane, prebivalce ali začasne goste. Bolj ko neka družba skrbi za pluralne razmere na področju literature, tem večja je verjetnost, da bo literarno življenje splošno sprejeto in zaznavano v njegovi raznolikost. Na takšni podlagi bo slovenska literatura dejansko lahko postala tudi samoumevna oznaka literature vseh, ki živijo v Sloveniji, kar bo koristilo tudi slovensko pišočim zunaj Slovenije.

Literatura in viri

- Anderson, B., 1998. *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Studia humanitatis, Ljubljana.
- Borovnik, S., (2020). Slovenska književnost v srednjeevropskem prostoru in položaj drugega. *Slavia Centralis* 13 (2), 134–148.
- Busch, B., 2008. Slovenščina na Koroškem: jezik manjšine, a ne le to. V M. Košuta (ur.) *Slovenščina med kulturami*. Slavistično društvo Slovenije, Celovec, 55–63.
- Debeljak Johnson, E., 2013. Bi se zrušilo nebo, če bi kresnika dobila Maja Haderlap? Kdo sme biti slovenski pisatelj? *AirBeletrina*, 15. oktober 2013, <http://www.airbeletrina.si/clanek/bi-se-zrusilo-nebo-ce-bi-kresnika-dobila-maja-haderlap-kdo-sme-bit-slovenski-pisatelj> (dostop 18. 11. 2021).
- Debeljak, A., 2004. *Evropa brez Evropejcev*. Sophia, Ljubljana.
- Dimkovska, L., 2008. Položaj literarnega dela priseljencev v Sloveniji. V J. Žitnik Serafin *Večkulturna Slovenija: položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Založba ZRC, Ljubljana, 75–108.
- Dimkovska, L. (ur.), 2014. *Iz jezika v jezik: antologija sodobne manjšinske in priseljske književnosti v Sloveniji*. Društvo slovenskih pisateljev, Ljubljana.
- Dimkovska, L., 2020. Književnost priseljskih avtoric in avtorjev v kontekstu slovenske književnosti in kulture. V A. Koron & A. Leben (ur.) *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*. Založba ZRC, Ljubljana, 179–188.

- Dobnik, I., 2016. Dolgo odhajanje. *Poetikon* 12 (69/70), 196–197.
- Dolinar, D. & Juvan, M. (ur.), 2003. *Kako pisati literarno zgodovino danes? Razprave*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Dovič, M., 2007. *Slovenski pisatelj: razvoj vloge literarnega proizvajalca v slovenskem literarnem sistemu*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Dovič, M., 2016. *Prešeren po Prešernu: kanonizacija nacionalnega pesnika in kulturnega svetnika*. Literarno-umetniško društvo Literatura, Ljubljana.
- Fidermuc, K., 2018. Logopedov je premalo, zato nastajajo vrste. *Delo*, 2. marca 2018, <https://www.delo.si/nedelo/logopedov-je-premalo-zato-nastajajo-vrste.html> (dostop 10. 3. 2020).
- Fischer, M., 2016. Lydia Mischkulnig: Lust an der Irritation. *Kleine Zeitung*, 25. oktober 2016, https://www.kleinezeitung.at/kultur/buecher/5107815/Interview_Lydia-Mischkulnig_Lust-an-der-Irritation (dostop 10. 3. 2021).
- Gabrič, A., 2017. Med slovenstvom in svetovljanstvom. V B. Orel (ur.) *Uprizoritvene umetnosti, migracije, politika: slovensko gledališče kot sooblikovalec medkulturnih izmenjav*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 25–42.
- Gmünder, S., 2018. *Autor Florjan Lipus: Slowenisch ist Österreich zumutbar*, <https://derstandard.at/2000090533738/Autor-Florjan-LipusSlowenisch-ist-Oesterreich-zumutbar> (dostop 10. 2. 2021).
- Gotthardt, V., 2020. V trenutku izgubiš vero in besedo: Rezka Kanzian bo v kratkem predstavila dvojezično pesniško zbirko "Angst/Strah". *Nedelja*, 5. marca 2020, <https://www.kath-kirche-kaernten.at/dioezese/detail/C2646/v-trenutku-izgubish-vero-v-besedo> (dostop 20. 3. 2020).
- Haderlap, M., 1996. Von den Mühen des Verschwindens: Die slowenische Literatur in Kärnten. *Informationen zur Deutschdidaktik* 20 (3), 16–28.
- Hladnik, M., 2013. Slovenska literarna zgodovina danes. *Slavistična revija* 61 (1), 315–327.
- Hladnik, M., 2016. Vključevanje drugega in drugačnega v slovensko literarno zgodovino. V A. Zupan Sosič (ur.) *Drugačnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 46–53.
- Hladnik, M., 2020. Kvantitativna literarna veda in interpretacija. *Umjetnost riječi* 64 (3/4), 285–300.
- Josipovič, D., 2014. Avtohtonost, etničnost, narodnost in definicija narodne manjšine. V V. Kržišnik-Bukić & D. Josipovič (ur.) *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 9–34.
- Jung, J., 2017. Peinliche Affäre rund um Österreichischen Staatspreis: Wie slowenischsprachigem Autor eine verdiente Würdigung versagt wurde. *Die Presse*, 3. januar 2017, <http://diepresse.com/home/meinung/gastkommentar/5149018/Peinliche-Affaere-rund-um-Oesterreichischen-Staatspreis> (dostop 10. 2. 2021).
- Juvan, M., 2012. *Prešernovska struktura in svetovni literarni sistem*. Literarno-umetniško društvo Literatura, Ljubljana.
- Juvan, M., 2020. Enojezičnost in večjezičnost literarnih sistemov. V A. Koron & A. Leben (ur.) *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*. Založba ZRC, Ljubljana, 27–42.
- Kleindienst, K. (ur.), 2017. *O slovenski književnosti v Italiji in Avstriji*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Kohl, F. O., 2018. Nemaški prevodi Lipuševih del ob in po Tjažu v luči konsekracije. *Primerjalna književnost* 41 (3), 17–35.
- Kohl, F. O., Köstler, E., Leben, A. & Srienc, D., 2021. *Überregional, mehrsprachig, vernetzt: Die Literatur der Kärntner SlowenInnen im Wandel*. Praesens, Wien.

- Komac, M., 2003. Varstvo "novih" narodnih skupnosti v Sloveniji. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 43, 6–33.
- Koron, A. & Leben, A. (ur.), 2020. *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Kosi, J., 2013. *Kako je nastal slovenski narod: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja*. Sophia, Ljubljana.
- Kosi, J. & Stergar, R., 2016. Kdaj so nastali "lubi Slovenci"? O identitetah v prednacionalni dobi in njihovi domnevni vlogi pri nastanku slovenskega naroda. *Zgodovinski časopis* 70 (3/4), 458–488.
- Košuta, M., 2020. O literarnem dvojezičju slovenskih piscev v Italiji. V A. Koron & A. Leben (ur.) *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*. Založba ZRC, Ljubljana, 189–203.
- Kozin, T., 2008. "Po naravi sem sezonsko družabno bitje z dolgimi fazami osame": pogovor s Cvetko Lipuš. *Literatura* 20 (210), 88–105.
- Köstler, E., 2020. Kraji memorije koroških Slovencev in njihov pomen za slovensko-nemško literarno interakcijo. V M. Šekli & L. Rezončnik (ur.) *Slovenski jezik in književnost v srednjeevropskem prostoru*. Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 83–91.
- Kravos, M. & Hafner, F., 2015. Na pesniškem tandemu – Marko Kravos in Fabjan Hafner [Video], 22. oktober 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=E1DowAPhmnI> (dostop 2. 3. 2021).
- Kriegleder, W., 2011. *Eine kurze Geschichte der Literatur in Österreich: Menschen – Bücher – Institutionen*. Praesens, Wien.
- Kržišnik-Bukić, V., 2007. Terminološke dileme ob vsebinski aplikaciji atributov narodni in nacionalni v povezavi s sintagmo slovenska identiteta. *Anthropos* 39 (3/4), 205–221.
- Kržišnik-Bukić, V., 2008. Narodnomanjšinsko vprašanje v Sloveniji po razpadu Jugoslavije: o družbeni upravičenosti vprašanja statusa narodnih manjšin Albancem, Bošnjakom, Črnogorcem, Hrvatom, Makedoncem in Srbom v Republiki Sloveniji s predlogi za urejanje njihovega narodnomanjšinskega položaja. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 56/57, 120–156.
- Kržišnik-Bukić, V., 2017. Ustavnotatusni položaj kot družbenosistemski ločevalni kriterij v vrednotenju (manjšinskih) narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji. V M. Žgur, N. Kogovšek Šalomon & B. Koritnik (ur.) *Izzivi ustavnega prava v 21. stoletju: liber amicorum Ciril Ribičič*. Inštitut za lokalno samoupravo in javna naročila, Maribor, 169–188.
- Lesničar-Pučko, T., 2011. Zdaj sem vse: slovenska pesnica in avstrijska pisateljica!. *Dnevnik*, 27. avgust 2011, <https://www.dnevnik.si/1042468294> (dostop 2. 3. 2021).
- Luthar, O., 2011. Misliti domoljubje = misliti s svojo glavo. V T. Petrovič (ur.) *Ugrabljena ljubezen: priručnik za pouk o domoljubju / Oteta ljubav: priručnik za nastavo građanskog vaspitanja / Abducted Love: Workbook for the Teaching about Civic Education*. Založba ZRC, Ljubljana, 8–37.
- Obid, M., 2020. Jezik in identiteta pri Slovencih na avstrijskem Koroškem. V M. Šekli & L. Rezončnik (ur.) *Slovenski jezik in književnost v srednjeevropskem prostoru*. Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 37–48.
- Petrič, T., 2015. Če bi bila rojena v Španiji, bi bila španska pesnica: Cvetka Lipuš, pesnica. *Pogledi* 6 (12), 16.
- Pirjevec, D., 1978. *Vprašanje o poeziji. Vprašanje naroda*. Obzorja, Maribor.
- Prunč, E., 2008. "Ich entkleide mich der Sprache": Jani Oswald als Migrant zwischen den Sprachen. V G. Vorderobermeier & M. Wolf (ur.) *"Meine Sprache grenzt mich ab ...": Transkulturalität und kulturelle Übersetzung im Kontext von Migration*. Lit Verlag, Wien, Berlin, 147–166.

- Reindl, D. F., 2008. *Language Contact: German and Slovenian*. N. Brockmeyer, Bochum.
- Rupel, D., 1976. *Svobodne besede: od Prešerna do Cankarja*. Lipa, Koper.
- Sievers, W., 2016. Grenzüberschreitungen: Ein literatursoziologischer Blick auf die lange Geschichte von Literatur und Migration. V W. Sievers (ur.) *Grenzüberschreitungen: Ein literatursoziologischer Blick auf die lange Geschichte von Literatur und Migration*. Böhlau, Wien, Köln, Weimar, 10–39.
- Srienc, D., 2015. R. *IDIOT/DE* 17, 121.
- Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu. Zamejstvo. *Portal GOV. SI*, <https://www.gov.si/podrocja/zunanje-zadeve/slovenci-zunaj-slovenije/zamejstvo/> (dostop 20. 2. 2021).
- Verč, I., 2010. *Razumevanje jezikov književnosti*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Vidali, P., 2019. Ja, literatura včasih spremeni svet. *Večer*, 30. november 2019, <https://www.vecer.com/ja-literatura-vcasih-spremeni-svet-10098066> (dostop 2. 3. 2021).
- Vižintin, M. A., 2014. Kdo vse piše in (so)ustvarja slovensko književnost?. V A. Žbogar (ur.) *Repcija slovenske književnosti*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 503–512.
- Wischenbart, R., 1988. “Meine Art Leben und die roten Rosen sind zweierlei”: Kärntner slowenische Autoren und Literatur. V V. Sima, V. Wakounig & P. Wieser (ur.) *Slowenische Jahrbücher 1986–1988*. Drava, Klagenfurt/Celovec, 139–154.
- Zadel, M., 2020. *Transkulturnost v objemu nacionalizma*. Annales ZRS, Koper.
- Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja*. Uradni list Republike Slovenije 43 (2006).
- Žigon, T., Kondrič Horvat, V. & Udovič, B., 2020. Vprašanja identitet, migracij in transkulturnosti: primer pesnice Cvetke Lipuš. *Dve domovini / Two Homelands* 51, 185–200.
- Žitnik Serafin, J., 2008. *Večkulturna Slovenija: položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Založba ZRC, Ljubljana.

Opombe

- ¹ O problematiki rabe termina avtohtonost glej Josipovič (2014), ki ugotavlja, da Slovenija po letu 1991 ni posodobila zakonodaje na področju prepoznavanja narodnih manjšin in je z uvedbo anahronističnega koncepta avtohtonosti v novo slovensko ustavo tozadavni položaj še zapletla (Josipovič 2014, 9).
- ² Glede nedorečene definicije narodne književnosti, obravnave pojma slovenska književnost, ki je že v preteklosti obsegal tudi nekatere avtorje, ki niso pisali v slovenskem jeziku, in prevladujočega enoznačnega pojmovanja slovenske literature kot literature v slovenskem jeziku glej Žitnik Serafin (2008, 238–239).
- ³ Slovenščina je za Avstrijo sprejemljiva (prev. A. L.).
- ⁴ K institucijski in medijski infrastrukturi širšega dvojezičnega literarnega polja glej Kohl et al. (2021, 237–291).
- ⁵ Med osrednje protagoniste sodobne avstrijske in tudi nemške literature sodijo na primer Zdenka Becker, Ann Cotten, Seher Çakır, Dimitré Dinev, Alma Hadžibeganović, Anna Kim, Radek Knapp, Denis Mikan, Julya Rabinowich, Doron Rabinovici, Michael Stavarič, Stanislav Struhar in Vladimir Vertlib.
- ⁶ O literarni večjezičnosti v avstrijskem in slovenskem kontekstu glej Koron in Leben (2020, 9–25).

- ⁷ Smiselnost in upravičenost kategorije zamejskosti se zdi sporna tudi z vidika zavesti "o celovitosti slovenske kulture", kot je zapisal tedanji predsednik Slovenske matice Milček Komelj, češ da je razmejevanje med matično in zamejsko kulturo in literaturo "danes najbrž v resnici neprimerno oziroma preseženo, saj smo Slovenci v kulturnem pogledu ne glede na politične razmejitve nedeljiva narodna enota, kar je še posebej evidentno v književnosti, ki jo najbolj očitno povezuje že slovenski jezik" (Kleindienst 2017, 7).
- ⁸ Naj eksemplarično opozoriva na avtorje in avtorice, ki jih navajajo Žitnik Serafin (2008), Dimkowska (2014), Vižintin (2014) in Borovnik (2020), iz izseljenskih, priseljenskih in manjšinskih krogov ter na avtorje in avtorice iz vrst slovenske manjšine v Avstriji (Kohl et al. 2021) in Italiji (Košuta 2020), ki s svojimi izvirnimi ali prevodnimi besedili sodelujejo v slovenskem literarnem sistemu.
- ⁹ Neobjavljeni intervju hrani avtor.